

O'ZBEKISTONNING XALQARO INTELLEKTUAL MULK REYTINGLARI VA INDEKSLARIDAGI O'RNI: GLOBAL INNOVATSIYALAR INDEKSIDAGI (GII) MAQOMI TAHLILI.

Allayarova Maftuna Almardonovna
Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bugungi kunda intellektual mulkning iqtisodiyotda tutgan o'rnini, intellektual mulk sohasidagi xalqaro reyting va indekslarda o'rin olish masalalari yoritilgan. Shuningdek, muallif maqolada O'zbekistonning Global innovatsiyalar indeksidagi o'rnini tahlil qilish va uning maqomini oshirishdagi olib borilayotgan islohotlar tahlil qilgan.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiy resurs, intellektual mulk, global reyting va indekslar, Global innovatsiyalar indeksi, strategiya.*

KIRISH

Bugungi kunda ishlab chiqaruvchi tijorat kompaniyalari balansida mulk sifatida daromad keltiruvchi intellektual mulk obyektlari investitsiyalar yoki pul mablag'lari singari ko'riladi. Intellektual mulk obyektlarini korxonaga mahsulot yoki tovariga aylantirish muhim hisoblanib, daromad keltiruvchi manba sifatida ko'riladi. Intellektual mulk obyektlaridan foydalanish ko'proq zamonaviy sohalarda kuzatiladi. Bunda intellektual mulk obyektlariga mulkdor mulk huquqi sifatida cheklanmagan tarzda foydalanadi.

Jahon bozorida tovarlar, ishlar va xizmatlar bilan bir qatorda «to'rtinchi savat»ni intellektual mulk huquqi tashkil etadi. Aynan intellektual mulk qo'shimcha raqobatbardoshlikda, jumladan, innovatsion texnologiyalarni yaratish va ulardan foydalanish, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotishda ustunlikni ta'minlaydi. Intellektual mulk Yevropa Ittifoqida yalpi ichki mahsulotning

45 foizini, Xitoyda 12 foizni, Rossiyada esa 7 foizni tashkil etadi. [1]

Bugungi kunda intellektual mulk iqtisodiyotda muhim o'rin tutishidan kelib chiqib, ushbu sohadagi xalqaro reyting va indekslardan o'rin olish dolzarb hisoblanadi. XXI asrga kelib, intellektual mulk iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, birgina mashhur Gollivud kino qahramonlari va o'quv-ilmiy nashrlardan foydalanish huquqiga litsenziya berish natijasida tegishli davlatlar daromadi 64,1 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. Xususan, AQSh (23,5 mlrd), Yaponiya (16,1 mlrd), Koreya Respublikasi (6,2 mlrd), Germaniya (5,6 mlrd) va Buyuk Britaniya (5,4 mlrd) davlatlari bu ro'yxatda yetakchilik qilishmoqda.[2]

Xalqaro reyting va indekslar siyosatni baholashda iqtisodiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida qabul qilingan vosita sanaladi. Ular orqali davlatlarning innovatsion va

intellektual mulk sohasidagi ma'muriy islohotlari natijadorligi va ijtimoiy-iqtisodiy siyosat mezonlari ham baholanishi mumkin.

Metodologiya

Maqolada ilmiy bilishning analiz va sintez, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, induksiya va deduksiya, statistik ma'lumotlar tahlilidan iborat. Tadqiqotning metodologik asosini umumiy mantiqiy usullar (tahlil va sintez, dialektik, umumlashtirish, analogiya, mavhumdan konkretga va konkretan mavhuma o'tish), empirik tadqiqot usullari (taqqoslash, guruhlarga taqsimlash) va alohida ilmiy usullar (formal-yuridik, tarixiy, qiyosiy-huquqiy) hamda ilmiy bilishning boshqa usullaridan foydalanildi.

Natijalar

Aytish kerakki, xalqaro reyting va indekslar har bir mamlakatning rivojlanish jarayonini o'zida namoyon etib, davlat boshqaruvi sifati, aholining turmush darajasi, inson huquqlari muhofazasi, tadbirkorlik faoliyati va xorijiy investorlar uchun qulay muhit, barqaror iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlik kabi muhim jihatlarning ko'zgasidir.

Prezidentimizning 2020-yil 2-iyundagi "O'zbekiston Respublikasi xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to'g'risida"gi PF-6003-son Farmoni qabul qilingan bo'lib, bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga ko'tarishda muhim qadam bo'ldi.

Mazkur farmonga muvofiq, xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo'yicha respublika kengashi tuzilib, sohada parlament nazorati o'rnatildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati raisi T.Narbaeva ta'kidlaganlaridek, xalqaro reyting va indekslar dunyodagi institutsional muhitning sifatini baholashda iqtisodiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilingan vositadir. Ular nafaqat ekspertlar, balki davlatlar darajasida ham islohotlar va ijtimoiy-iqtisodiy siyosat mezonlari sifatida qo'llanib kelinadi.

Keyingi yillarda mamlakatimiz ko'pgina ustuvor reytinglarda yuqorilab borayotgani yurtimizda aholi turmush farovonligini oshirish, jamiyatimizda ochiqlik, oshkoralikni ta'minlash borasida qilinayotgan ezgu ishlarning muhim natijasidir.

Aytish kerakki, bugun jamiyatimizdagi islohotlarning bosh maqsadi xalqimizni rozi qilishdek ezgu maqsadga yo'naltirilmoqda. Barcha sa'y-harakatlarimiz, islohotlarimiz, qabul qilayotgan qonun va qarorlarimiz zamirida ham ushbu maqsad mujassam. Aholi yuritilayotgan siyosatdan qanchalik rozi bo'lsa, turli reyting va indekslardagi o'rnimiz o'z-o'zidan oshib boraveradi.[3]

O'zbekistonning ustuvor xalqaro reyting va indekslardagi ko'rsatkichlarini yaxshilashga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-maydagi "Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlashda ilmiy salohiyat hamda amaliy faoliyat uyg'unligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-246-son qarori bilan tasdiqlangan "Ustuvor xalqaro reyting va indekslarning tarkibiy indikatorlari doirasida muntazam past baholanib

kelinayotgan soha va tarmoqlarni jadal rivojlantirish bo'yicha o'rta va uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish rejasi"ning 4-bandida belgilangan topshiriq ijrosini ta'minlash hamda O'zbekiston Respublikasining Global innovatsiyalar indeksida o'rnini yanada yuksaltirishdagi ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirish maqsadida "O'zbekiston Respublikasining Global innovatsiya indeksida o'rnini yanada yuksaltirish strategiyasi"ni tasdiqlash belgilangan edi.[4]

Global innovatsion indeksida intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish hamda ilmiy-tadqiqot natijalarini tijratlashtirish bilan bog'liq ma'lumotlar aks etgan. Ushbu indeks bo'yicha tadqiqotlar 2007-yildan beri Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (keying o'rinlarda – BIMT), INSEAD xalqaro biznes maktabi va Kornel universiteti tomonidan o'tkazilib kelinmoqda.[5]

2022-yilda Global innovatsiya indeks reytingi e'lon qilinganda O'zbekiston 2021-yilga nisbatan 4 ta pog'onaga ko'tarilib, 132 ta davlat orasida 82-o'rinni egallagan.[6]

Global innovatsiya indeksi 132 mamlakatda innovatsion faoliyatni 81 xil innovatsion faollik ko'rsatkichlari asosida baholaydi. Bu orqali BIMT butun dunyodagi innovatsion ekotizimlar haqidagi tushunchani chuqurlashtirishga harakat qiladi va tegishli siyosatni ishlab chiqishni osonlashtiradi. 2023-yilgi nashrning nomi - "Noaniqliklar ostida innovatsiyalar" deb nomlandi. Global innovatsiya indeksi – global tadqiqot va innovatsion rivojlanish bo'yicha dunyo mamlakatlari reytingi bo'lib, BIMT tomonidan Portulans instituti (Portulans Institute), turli korporativ va akademik tarmoq hamkorlari hamda GII maslahat kengashi bilan hamkorlikda nashr etiladi.

GII o'z hisobotida davom etayotgan Covid-19 pandemiyasi, mahsuldorlik o'sishining sekinlashuvi va boshqa zamonaviy muammolar kontekstida innovatsiyalarning joriy global tendensiyalari tahlil qilinadi.

Shveysariya, Shvetsiya, AQSH, Buyuk Britaniya va Singapur dunyodagi eng innovatsion iqtisodiyotga ega davlatlar, Koreya Respublikasi 10-o'rinda. Rivojlanayotgan boshqa bozorlar ham doimiy ravishda yaxshi natijalarga erishmoqda, jumladan Hindiston va Turkiya, ikkalasi ham birinchi marta kuchli

40 talikka kirdi.[7]

O'zbekiston 2023-yilda ham 82-o'rinni saqlab qoldi. 2022-yil rivojlanishga nisbagan birinchi marta innovatsiyalardan oshib ketdi. Mamlakatimizning ushbu xalqaro indeksdagi asosiy innovatsion kuchli tomonlari: yalpi kapital shakllanishi (6-o'rin), mehnat unumdorligining ulishi (6- o'rin) va fan va texnika yo'nalishidagi bitiruvchilar (12-o'rin) hisoblanadi. Shuningdek, quyidagi subindekslar bo'yicha ham O'zbekiston yuqori o'rinlarni egallab turibdi: institutlar (55-o'rin), bozorning murakkabligi (69-o'rin), infratuzilma (73-o'rin) va biznesning murakkabligi, bilim va texnologiya natijalari (78-o'rin). Ijodiy natijalar (93-o'rin) va inson kapitali va tadqiqot (89-o'rin) bo'yicha esa past o'rinlarni egalladi.

Yillik reytingda Xitoy GIIning eng yaxshi 30 taligidagi yagona o'rta daromadli iqtisodiyot bo'lib 12-o'rinda turibdi. Yaponiya esa 13-o'rinda, Isroil

(14-o‘rin) ikki pog‘onaga ko‘tarilib, GII top 15 talikka qaytdi. Finlandiya (6-o‘rin) Daniya (9-o‘rin), Shvetsiya (2-o‘rin) va Boltiqbo‘yi mamlakatlari (Estoniya 16-o‘rin, Litva 34-o‘rin va Latviya 37-o‘rin) bilan birga o‘shish tendensiyasida turibdi. So‘nggi 10 yil ichida Indoneziya (61-o‘rin) Xitoy, Turkiya (39-o‘rin), Hindiston (40-o‘rin), Vetnam (46-o‘rin), Filippin (56-o‘rin) va Eron Islom Respublikasi (62-o‘rin) bilan o‘rta mamlakatlar guruhiga qo‘shilib daromadli iqtisodlar GII reytingiga eng tez ko‘tarilishdi. So‘nggi to‘rt yil ichida va pandemiya boshlanganidan buyon Mavrikiy (57-o‘rin), Indoneziya, Saudiya Arabistoni, Braziliya va Pokiston eng yuqori darajaga ko‘tarildi. Jami 21 ta iqtisod o‘z rivojlanish darajasiga nisbatan kutilganidan ko‘ra innovatsiyalar bo‘yicha yuqori natijalarga erishdi, ularning aksariyati Janubiy Afrika va Janubi-Sharqiy Osiyo, Sharqiy Osiyo va Okeaniyada joylashgan. Hindiston, Moldova Respublikasi va Vetnam ketma-ket 13 yil davomida innovatsiyalar bo‘yicha yuqori natijalarga erishmoqda. Indoneziya, Pokiston va O‘zbekiston ikkinchi yil, Braziliya esa ketma-ket uchinchi yil o‘zlarining yuqori ko‘rsatkichlari maqomini saqlab qolishdi.

Tahlillar

Tadqiqot davomida GIIda yetakchi o‘rinlarda bo‘lgan xorijiy mamlakatlar o‘rganildi. Jumladan, Shvetsiyaning ilg‘or tajribasi chuqur tahlil etildi. Shvetsiyaning innovatsion ekotizimni rivojlantirish strategiyasi ustida 300ta sohaning yetuk mutaxassislari faoliyat yuritgan. Ushbu loyihada iqtisodiyotni yurgizuvchi kuch bu innovatsiyalarni rivojlantirish deb belgilandi. Mazkur strategiya juda keng qamrovli bo‘lib har bir sohaga chuqur yondashilgan, jumladan, xususiy sektor va davlatning innovatsiya sohasidagi munosabatlari hamda universitetlar bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash asosiy maqsad qilib belgilangan.[8]

Shuningdek, Finlandiya ta‘lim, tadqiqot va texnologiyalar, innovatsiyalar bo‘yicha dunyoning yetakchi davlatlardan biriga aylandi. Finlandiya muvaffaqiyati uning asosan yuqori sifatli ta‘lim tizimiga, korxonalar va davlat sektorining tadqiqot va ishlanmalarga uzoq muddatli investitsiyalari hamda yuqori darajada faoliyat yuritayotgan tarmoq institutlariga asoslanganligidir. Xususan, mamlakat strategiyasida, yuqori texnologik innovatsiyalarga asoslangan raqobatbardosh yangi xizmat turlari va biznes modellarini yaratish hamda brendlarni boshqarish bo‘yicha asoslangan takliflar ilgari suriladi. Shuningdek, innovatsiyalar sohasida yuqori marralarga erishishda axborot texnologiyalari tizimlaridan to‘liq miqyosda, ya‘ni har bir sohaga axborot texnologiyalarini integratsiya qilish orqali erishiladi. Ushbu davlatda har qanday strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, jumladan tadqiqot, ishlanmalar va innovatsiyalarga davlat resurslarini yo‘naltirish asosiy maqsad etib belgilangan. [9] Shu bilan birga, GII tuzuvchilari undagi ko‘rsatkichlarni doimiy ravishda rivojlanayotgan mamlakatlar manfaatlari yuzasidan doimiy o‘zgartirib (yangilab) borishni maqsad etib olishgan. [10]

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot ishi yuzasidan quyidagilarni taklif sifatida bildirish mumkin.

Birinchidan, davlat organlari va tashkilotlari tomonidan o'zlariga tegishli indikatorlar bo'yicha xalqaro tashkilotlarga taqdim etilgan ma'lumotlarni "Ochiq ma'lumotlar portali"da aks ettirish, har bir indikatorlar bo'yicha muntazam tahlillar olib borish, ma'lumoti mavjud emas, eskirgan va kuchsiz pozitsiyaga ega indikatorlar doirasida muammolarni hal qilish;

Ikkinchidan, indikatorlarni shakllantirishga mas'ul xalqaro institutlar, xorijiy davlatlarning sohada faoliyat yuritadigan tashkilotlarini jalb qilgan holda mas'ul davlat organlari va tashkilotlari ishtirokida ko'rsatkichlar sifatini oshirishga qaratilgan o'quv-seminarlar, treninglar, workshop va boshqa qo'shma tadbirlar o'tkazish. Boy tajribaga ega xalqaro konsalting kompaniyalarini mamlakatga jalb qilish, ilg'or natijalarga erishgan xorijiy davlatlar tajribalarini mamlakatga tadbiq qilish;

Uchinchidan, O'zbekistondagi ishlab chiqarish korxonalari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va boshqa mutassadi tashkilotlar o'rtasida milliy innovatsiyalar reytingini ishlab chiqish va Global innovatsiya indeksi va milliy innovatsiya reytingini muvofiqlashtirish. Bundan tashqari O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayonida amalga oshirayotgan islohotlarini keng jamoatchilikka yetkazishda ham aynan jahonga mashhur reytinglardan yuqori o'rinlarni olishlik muhim ko'rsatkich sanaladi. [11]

REFERENCES:

1. <https://president.uz/uz/lists/view/3887>
2. https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2020/article_0025.html
3. Халқаро рейтинг ва индекслар – жаҳон миқёсида Ўзбекистон нуфузини оширади, мавқеини мустаҳкамлайди, шаффофликни таъминлайди; 29.07.2020 й // <https://yuz.uz/news/xalqaro-reyting-va-indekslar>
4. <https://lex.uz/docs/-6026692>
5. Юлдашов, А. (2020). Важность международных рейтингов и индексов в области интеллектуальной собственности. Обзор законодательства Узбекистана, (3), 117–119. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/uzbek_law_review/article/view/1870
6. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023
7. <https://www.regeringen.se/contentassets/77145fac2a4c4a00bc55fb7ecbf67d4f/innovation-som-drivkraft--fran-forskning-till-nytt-sou-202059.pdf>
8. <https://okm.fi/korkeakoulutus-ja-tiede>
9. Юлдашов А. Интеллектуал мулк бўйича миллий стратегияларнинг аҳамияти ва бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг бу борада тутган ўрни //Юрист ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 53-59.
10. Юлдашов, А. А. Необходимость участия Республики Узбекистан в международных рейтингах и индексах в области интеллектуальной

собственности / А. А. Юлдашов // Электронный инновационный вестник. – 2021.
– № 1(18). – С. 18-20. – EDN SZNQKC.

11. Yuldashov A. Intellectual property law policy in Uzbekistan //Global
Scientific Review. – 2023. – Т. 12. – С. 80-85.